

بسم الله الرحمن الرحيم

بررسی ضمانت اجرایی وجه التزام

گردآورنده: راضیه باوران - کارشناس ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

ناشر: پایگاه تخصصی نشر مقالات حقوقی، حق گستر

www.haghgostar.ir

info@haghgostar.ir

چکیده:

در معاملاتی که طرفین با هم توافق می کنند ممکن است که برای جبران خسارت احتمالی به مبلغی توافق کنند که با عنوان «وجه التزام» معروف است. در واقع طرفین به «شرط وجه التزام» توافق کردند چنانچه یکی از آنها از اجرای تعهدات امتناع کرد یا انجام تعهد را به تاخیر انداخت، طرف متخلف ملتزم خواهد بود که وجهی را که قبلاً به آن توافق کردند را به عنوان جبران خسارت بپردازد. وجه التزام علاوه بر اینکه جنبه خسارتی دارد، جنبه تضمینی و تنبیهی نیز دارد و مانند سایر شروط یک تعهد تبعی و فرعی است.

کلمات کلیدی: جبران خسارت، وجه التزام، شرط وجه التزام، جنبه تضمینی، جنبه تنبیهی

مقدمه:

شرط ضمن عقد پیوند بین مشروط له و مشروط علیه است و شرط صحیحی که بین این دو منعقد می‌شود لازم الاوفاء است در لزوم وفاء به چنین شروطی اختلافی نیست ولی اگر شرط باطلی توافق شود برای جبران ضرر وارد شده ناشی از فساد شرط، برای مشروط له حق خیار فسخ ثابت می‌شود.

تحقق خیار فسخ برای مشروط له زمانی امکان دارد که عالم به بطلان شرط نباشد چرا که فسخ اولاً برای دفع ضرر منظور می‌شود و در مواردی که بطلان شرط به دلیل نداشتن نفع و فایده باشد در این صورت حق فسخ قابل تصور نیست زیرا باطل بودن چیزی که نفعی ندارد موجب ضرر نمی‌شود تا برای جبران ضرر حق فسخ را مطرح کرد. به عبارتی، حق فسخ در شرط بدون نفع و فایده، سالبه به انتفاء موضوع است.

ضمانت اجرای شروط باطل: باطل بودن این قسم از شروط، هیچ اثری در عقد ندارد. مگر در صورتی که اولاً بطلان شرط مستند به مشروط له نباشد و ثانیاً مشروط له از فساد بودن شرط آگاه نباشد. در این صورت مشروط له حق فسخ عقد را خواهد داشت (مفاد ماده ۲۴۰ قانون مدنی).

بطلان عقد موجب بطلان «شرط وجه التزام» خواهد بود ولی عکس این قضیه صحیح نیست و صحیح نبودن آن هم مربوط به رابطه بین اصل و فرع بر می‌گردد که بارها در این باره سخن گفتیم.

ضمانت اجرایی وجه التزام

در قراردادهایی که افراد منعقد می کنند هر یک از طرفین ممکن است تعهداتی را به سود طرف دیگر یا شخص ثالث و به ضرر خود بر عهده گیرند و به خاطر وفای به عهد هر کسی به انجام امری که تعهد کرده باید عمل کند و اگر متعهد از انجام وظایف خود امتناع ورزد ملزم به جبران خسارت ناشی از تخلف خود می باشد. بعضی از محققین معتقدند با مراجعه به مواد متفرقه در قانون مدنی می توان نتیجه گرفت قانونگذار در رابطه با ضمانت اجرای شرط ترک فعل حقوقی راه حل خاصی را در نظر گرفته است که مانع از اجرای احکام عمومی تخلف از شرط می شود (محقق داماد، قواعد فقه، ۱۳۷۶، ج ۲، ص ۴۵).

یکی از اقسام شرط فعل، شرط ترک فعل حقوق است، مقصود از آن، انجام ندادن اعمال حقوقی همچون اجاره یا بیع و یا عمل فسخ می باشد که در ضمن عقدی شرط ترک آنها شده است. معمولاً در عقد بیع و برخی دیگر از عقود طرفین شرط می کنند. وجوب وفای به شرط موجب امکان اجبار مشروط علیه برانجام مفاد شرط می شود بدیهی است که این مطلب دلالت بر ثبوت حق برای مشروط له می کند زیرا تا او دارای حقی نباشد نمی تواند آن را مطالبه نماید (سعادت مصطفوی، ۱۳۸۳، ص ۱۷۱ تا ۲۰۰).

چنانچه یکی از طرفین از اجرای تعهدات خود امتناع ورزید و یا اینکه در موعد مقرر شده اجرا ننمود ملتزم خواهد بود که وجهی را به طرف دیگر بپردازد، این شرط به نحوی است که هر یک از طرفین می توانند آن را درج کنند ولی با این حال قانون ایران تعریف خاصی از این شرط ارائه نکرده بلکه فقط در چند ماده به صورت پراکنده به آن اشاره شده است.

طبق ماده ۲۳۰ ق.م.ا «وجه التزام» را به شکل زیر تعریف می کنیم:

«هر گاه به منظور تضمین و تامین خسارات ناشی از عدم یا تاخیر اجرای تعهد در ضمن عقد شرط گردد چنانچه یکی از طرفین به تعهد خود عمل نکند مبلغ معین شده را به طرف مقابل می پردازد مبلغ معین شده را وجه التزام و شرط عنوان شده را شرط وجه التزام می گویند.»

محشای قانون مدنی ذیل ماده ۲۳۰ چنین آورده: مطلق تخلف از تعهد ایجاد حقی برای متعهد له نمی کند مگر آنکه به موجب قرارداد متعهد ملزم به تادیه وجهی شده باشد: حکم شماره ۱۴۰۷ - ۲۵/۸/۲۰ شعبه ۶ دیوان عالی کشور.

وجه التزام چیست؟

وجه التزام، مبلغی است که عاقدین به عنوان میزان خسارت محتمل الوقوع ناشی از عدم اجرای تعهد و یا از تاخیر یا سوء اجراء تعهد، طی توافقی پیش بینی کنند. گاه از زیر چتر خسارت بیرون است یعنی صرفاً جنبه تهدید متعهد قرارداد را دارد که اگر اجرا تعهد نکند باید مبلغی معین بدهد حتی اگر خسارتی نباشد (جعفری لنگرودی، دایره المعارف عمومی حقوقی، ۱۳۸۸، ج ۵، ص ۲۴۱)

معنای لغوی وجه التزام

وجه- اوجه و وجوه و اوجوه، ج: روی هر چیز، آن مقدار از ستاره که آشکار گردد، صورت انسان و حیوان که شامل دو چشم و دماغ و دهان و دو گونه است، مقصود، سخن، بزرگ قوم، رضا و خشنودی، بزرگی، آب اندک، سوی، کناره، عمل، نیت (سیاح، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۲۱۵۰).

التزام: اضطرار، ناچاری، تعهد، انحصار، امتیاز، مسئولیت، ارتباط (همان، ص ۱۸۰۵)

معنای اصطلاحی وجه التزام

در اصطلاح التزام (وجه التزام) از آن جهت که معمولاً طرفین در ضمن عقد معین می کنند، و به همراه عقد می باشد نزدیک معنی لغوی آن می باشد. وجه التزام مبلغی است که متعاقدين در حین انعقاد عقد به موجب توافق (خواه ضمن همان قرارداد اصلی باشد، خواه به موجب موافقت مستقل، که در این صورت باید پیش از بروز تخلف متعهد، از تعهد باشد) به عنوان میزان خسارت (مادی یا معنوی) محتمل الوقوع ناشی از عدم اجرای تعهد و یا ناشی از تاخیر در اجرای تعهد، پیشینی کرده و بر آن توافق کنند (ماده ۲۳۰ قانون مدنی ایران). چنین توافقی هرگاه به صورت شرط ضمن عقد باشد: شرط جزا یا شرط کیفری نامیده شده است.

شرط یک تعهد تبعی است نسبت به عقدی که در ضمن آن منعقد می شود و وجه التزام در قالب شرط عنوان می شود تا در صورت تاخیر، جبران خسارت کند. چنان که انجام تعهد به تاخیر افتد مطالبه وجه التزام همراه با انجام تعهد اشکالی ندارد ولی اگر وجه التزام را برای عدم انجام تعهدی قرار داده باشند در این صورت نمی توان هر دو را مطالبه کرد.

با توجه به ماده ۲۲۱ ق.م و همچنین با نظر به آیه اول سوره مائده (ای کسانی که ایمان آورده‌اید به قراردادها وفا کنید) می توان بیان کرد که امر به وفا کردن به عقود امری است که به آن توصیه اکید شده و شامل تمامی

عقود و عهدهایی است که در عرف منعقد می شود طبق این آیه کسانی که به تعهدات خود وفا نکنند مورد مذمت قرار می گیرند و مجبور به جبران خسارت آن خواهند شد. و نحوه جبران خسارت همان شرطی است که در هنگام انعقاد عقد به آن توافق کردند این شرط در حقوق ایران با عنوان «وجه التزام» یاد می شود. عنوانهای دیگری مثل «شرط جزایی» و «شرط کیفری» و «خسارت توافقی» و «کیفر مدنی» برای این شرط بیان کرده اند. در نگارش این پایان نامه از عنوان معروف وجه التزام استفاده می کنیم. اگر در اجرای شرطی که طرفین به آن توافق کردند، تخلف شود جبران خسارت ناشی از آن به یکی از سه روش هایی که در ادامه می آید صورت می پذیرد:

۱. طرفین پیش از وقوع خسارت توافق می کنند و شرط می کنند که در صورت وقوع ضرر و خسارت، خسارت ایجاد شده را یا ضرر شده یا شخص ثالث به عهده بگیرد که از آن به وجه التزام یاد می شود ولی اگر جبران خسارت را شخص ثالث بر عهده بگیرد از آن با عنوان بیمه یاد می شود که توضیح بیشتر در این مورد در حیطه موضوع تحقیق ما نیست.

۲. همچنین ممکن است که طرفین بعد از وقوع خسارت توافق کند. این توافق در صورتی که مخالف قانون نباشد صحیح و معتبر است. ماده ۲۳۰ ق.م نیز این مطلب را تایید می کند. و اگر طرفین به توافق نرسند دادرسی گره گشای مشکل خواهد بود.

۳. تعیین خسارت و جبران خسارت ممکن است توسط قانون و یا عرف صورت گیرد. مثال: زمانی که در ضمن عقدی صراحتاً ذکر شود که برای هر روز تاخیر جریمه ای در نظر گرفته شود و یا در زمان مقرر شده در انجام تعهد تخلف صورت گیرد در این صورت علاوه بر مطالبه وجه التزام، درخواست اجرای تعهد نیز مطالبه می شود.

وجه التزام در فقه با عنوان ضمان مطرح می شود که در این میان صاحب جواهر معتقد است که اخذ وجه التزام اکل مال به باطل است (نجفی، ۱۴۰۴، ج ۲۲، ص ۴۳۸).

مثال: فروشنده ماشین خود را به خریدار می فروشد و در کنار این عقد اصلی، ضمان عیب حادث در آن را نیز به عهده می گیرند پس اگر عیبی در ماشین حادث شود خریدار می تواند هم مشتری را ملزم به تسلیم بیع کند و هم ارزش را از فروشنده بخواهد که ماده ۴۲۵ ق.م نیز به این مطلب اشاره دارد. نکته:

۱. وجه التزام بدل از تعهد اصلی نیست تا در صورت تخلف متعهد به عنوان بدل اخذ شود، بلکه وجه التزام به عنوان تضمین اجرای تعهدات ضمن عقود به شمار می آید.

۲. وجه التزام علاوه بر اینکه جنبه خسارتی دارد، جنبه تنبیهی و تضمینی نیز دارد.

مباحثی پیرامون وجه التزام

الف) چگونگی وفاء به شرط در قانون

قانون مدنی ایران در ماده ۳۹۹ می گوید: «در عقد بیع ممکن است شرط شود که در مدت معین برای بایع یا مشتری یا هر دو یا شخص خارجی اخیار فسخ معامله باشد».

چنانچه در عقد بیع، خیای فسخ در مدت عمر فروشنده شرط شود چون ابتدای شرط از زمان عقد بیع و انتهای آن موقع فوت فروشنده است، شرط مدت دار بوده و مشمول ماده ۳۹۹ ق.ما است: نظریه شماره ۷/۳۸۹ مورخ ۱۳۷۰/۳/۲۶

اگر طرفین شرط کنند که هر دو یا یکی از آنها یا شخص ثالث حق فسخ معامله را داشته باشند خیای شرط محقق می شود. در ضمن خیای شرط از مصادیق شروط ضمن عقد به عنوان شرط نتیجه مطرح می شود. خیای شرط یعنی خیاری که به مقتضای عقد حاصل می شود (شهید ثانی، روضه البهیة، ۱۴۱۰، پیشین، ج ۳، ص ۴۵۱).

برای تعیین مدت خیای شرط محدودیتی وجود ندارد و تعیین مدت توسط طرفین صورت می گیرد ولی اگر مدت تعیین نشود باطل است. ماده ۴۰۱ ق.م: «اگر برای خیای شرط مدت معین نشده باشد هم شرط خیای و هم بیع باطل است».

ب) شرط خیای فسخ در نکاح

طبق نظریه غیر مشهور این شرط باطل است ولی موجب بطلان عقد نمی شود. قانون مدنی ایران در ماده ۱۰۶۹ می گوید: « شرط خیای فسخ نسبت به عقد نکاح باطل است ولی در نکاح دائم شرط خیای نسبت به صداق جایز است مشروط بر اینکه مدت آن معین باشد و بعد از فسخ مثل آن است که اصلاً مهر ذکر نشده است. » یعنی شرط خیای فسخ در نکاح باطل است، اما مبطل نیست. بنابراین، با توجه به اینکه عقد نکاح قابل فسخ نیست و موارد و اسباب فسخ آن در شریعت دلیل خاص دارد، اگر بتوان ثابت نمود که شرط خیای فسخ لغو است، می توان گفت نظریه غیر مشهور راجع به صحت عقد و بطلان شرط قریب به واقع است. زیرا وقتی عقد قابلیت خیای را نداشته باشد مثل آن است که مشروط پذیر نباشد. در این صورت، عقد یا باید صحیح و فاقد شرط تلقی شود و یا باطل انگاشته شود و از آنجا که بطلان آن دلیل خاص می طلبد، پس عقد باید صحیح باشد. در وجه التزام اراده و توافق طرفین عنصر اصلی تشکیل دهنده شرط وجه التزام است. در ماده ۲۳۰ ق.م آمده است: «اگر

در ضمن معامله شرط شده باشد که در صورت تخلف متخلف مبلغی را به عنوان خسارت تادیه نماید حاکم نمی تواند او را به بیشتر یا کمتر از آنچه که ملزم شده است را محکوم کند.»
مطلق تخلف از تعهد ایجاد حقی برای متعهد له نمی کند مگر آنکه به موجب قرارداد متعهد ملزم به تادیه وجهی شده باشد: حکم شماره ۱۴۰۷-۲۵/۸/۲۰ شعبه ۶ دیوان عالی کشور.
وفاء به شرط وجه التزام نیز مطلقاً واجب است و لذا در صورت نقض تعهد، مبلغ شرط التزام به طور مقطوع (فارغ از میزان خسارت ناشی از نقض). مطابق با شرط باید پرداخت شود (محقق داماد، قواعد فقه، پیشین، ص ۴۹۰).

«هرگاه کسی بر حسب امر دیگری اقدام به عملی نماید که عرفاً برای آن اجرتی بوده و یا آن شخص عادتاً مهبای آن عمل باشد، عامل مستحق اجرت عمل خود خواهد بود، مگر اینکه معلوم شود که قصد تبرع داشته است.» (ماده ۳۳۶ ق.م).

خریدار و فروشنده برای خرید زمینی با هم توافق می کنند که خریدار برای فروشنده، لوازم خانگی تهیه کند، عقد بیع به دلایل موجهی باطل می شود در حالی که مشتری لوازم خانگی را (که به عنوان شرط بر آن توافق کرده بودند) تهیه و به فروشنده تحویل داده بود. در این صورت فروشنده ضامن است و باید اجرت المثل لوازم خریداری شده را به خریدار بدهد چرا که این شرط در ضمن عقد به صورت تعهد تبعی آمده بود و عقد اصلی که باطل شد شرط ضمن آن نیز باطل اعلام می شود.

تبصره- چنانچه زوجه کارهایی را که شرعاً به عهده وی نبوده و عرفاً برای آن کار اجرت المثل باشد، به دستور زوج و با عدم قصد تبرع انجام داده باشد و برای دادگاه نیز ثابت شود، دادگاه اجرت المثل کارهای انجام گرفته را محاسبه و به پرداخت آن حکم می کند (الحاقی ۱۳۸۵/۱۰/۲۳ تشخیص مصلحت نظام، منتشره در روزنامه رسمی شماره ۱۸۰۴۹-۸۵/۱۱/۲۴)

همان گونه که تأکید گردید شرط فاسخ تحقق پیدا نمی کند، بدین علت التزام در معرض زوال قرار می گیرد و بر تکرار و استمرار آن تأکید می گردد. زمانی که شخصی در اسکندریه به مدت ۵ سال منزلی را اجاره کند و تا پایان زمان اجاره شرط ببندد اگر بخاطر کار خود در اسکندریه بعد از یک سال اول از اجاره نقل مکان کند، و سپس بعد از تمام شدن این یکسال نقل مکان کند پس تخلف شرط تأکید می کند اگر التزامات بوجود آمده در اجاره به وجود و استحقاق آن در طول مدت اجاره باقی که همان چهارسال است تأکید کند پس تخلف شرط است (مصطفی جمال، ۲۰۰۸، ص ۵۱۱).

ج) تعدیل وجه التزام

- ماده ۲۳۰ قانون مدنی بر ثبات مبلغ وجه التزام تاکید ورزیده است به گونه ای که مقرر می دارد «...حاکم می تواند او (متعهد) را به بیشتر یا کمتر از آنچه که ملزم شده است محکوم کند»
- ماده ۲۱۹ نیز اصاله اللزوم و لازم الاتباع بودن را بیان می کند پس ظاهراً نمی توان مبلغ مورد قرارداد را تغییر داد یا تعدیل نمود لیکن با تفسیر موسع برخی احکام و تسامح در آنها میتوان قاعده ایی را در جهت تعدیل مورد نظر استخراج کرد .
- مواد ۲۷۷ و ۶۵۲ و یا ماده ۴۹۴ قانون مدنی در این گیر و دار ما را یاری می دهند.
- همچنین است ماده ۹ قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ در راه تعدیل مورد نظر موجب معونت می گردند.
- بنا بر این شایسته است اگر بنا است در صورتی که ظرف ۳ ماه فلان کار انجام نگردد شخص باید به همان مبلغ را بدهد ولی یک روز تاخیر بیفتد (در فرض عدم بحث در مورد قید و مقید) و سپس کار انجام دهد منصفانه است که او را ملزم به وجه التزام نکرد در حقوق اسلامی نیز با عنایت به اصل مشهور (لا ضرر و لا ضرار فی اسلام) و اصل حمایت ضعیف در برابر قوی می توان چنین تعدیلی را پذیرفت.

د) آراء صادره از شعب دیوان عالی کشور در خصوص موضوع

۱- رأی شماره ۲۵۴۴ مورخ ۱۳۲۱/۸/۱۲ شعبه ۷ دیوان عالی کشور

اگر طرفین تعهد مقرر دارند که در مدت معین در دفتر رسمی برای تنظیم سند و ثبت در دفترخانه حاضر شوند که در صورت تخلف هر یک از آنها مبلغی به طرف دیگر بدهد ، تعیین این وجه التزام مانع الزام به اجرای قرارداد و تنظیم سند معامله نخواهند بود .

۲- رأی شماره ۲۹۰۷ مورخ ۱۳۲۹/۹/۲۵ شعبه ۶ دیوان عالی کشور .

اگر کسی طبق ورقه ای به طور تعهد ابتدایی متعهد شود که با فلان روز در دفتر رسمی برای تنظیم اجاره نامه بنحو مقرر در ورقه مزبور حاضر گردد و در صورت تخلف از این مراتب مبلغی به طرف بدهد ، نظر به این که در ضمن تعهد خسارت متصوره از عدم انجام پیش بینی شده دیگر حقی برای متعهدله جز وجه التزام مقرر موجود نخواهد بود .

۳- رأی شماره ۸۵۲ مورخ ۱۳۲۹/۵/۵ شعبه ۳ دیوان عالی کشور

اگر در سند مدرک دعوی تصریح شده باشد که (فروشندگان قبل از فسخ این معامله حق هیچ گونه معامله و نقل انتقال اعم از صلح حقوق یا به عنوان مالکیت و افراز ندارند) ووجه التزام برای تخلف محسوب نمی شود تا موجب تادیه وجه التزام شود .

۴- رأی شماره ۴۰۸ مورخ ۷۱/۷/۴ شعبه ۳ دیوان عالی کشور

نظریه دادگاه با اشکال مواجه است زیرا در ذیل قرارداد عادی مورخ ۶۸/۴/۱۰ مستند دعوی طرفین تصریح نموده اند (چنانچه چه هر یک از طرفین در موعد مقرر حاضر به انجام معامله نگردد ، ملزم به پرداخت مبلغ نوزده میلیون ریال به طرف مقابل می باشد) بنابراین و با لحاظ مستفاد از ماده ۲۳۰ ق.م طرفین ضمن قرارداد جزای تخلف از اجرای قرارداد و ایفاء تعهد را معین کرده اند و با وصف چنین صراحتی الزام یکی از متعاملین به اجرای تعهد خلاف قصد و رضا و نیت آنان و خلاف مصرحات قرارداد است کسی که حاضر به انجام تعهد نشده باید مبلغ مذکور را بپردازد و بیش از این تعهدی ندارد .

۵- رأی شماره ۶۹۸ مورخ ۷۱/۱۰/۲۸ شعبه ۳ دیوان عالی کشور

به شرح شرایط مذکور در سند مورخ ۶۸/۱۱/۳ مستند دعوی تصریح گردیده (در این جا فروشنده متعهد می شود چنان چه در روز موعد معین حاضر به انجام معامله نگردیده تعهد می نماید که علاوه بر استرداد بیعانه دریافتی به عنوان خسارت بدون هیچ گونه عذر بهانه به خریدار پرداخت و حق کمیسیون بنگاه را برابر معامله انجام شده بپردازد . متقابلاً خریدار نیز تعهد می نماید چنانچه در موعد معین حاضر به انجام معامله نگردیده حقی به مطالبه بیعانه پرداختی نخواهد داشت) بنابراین با وصف جعل چنین چنین شرطی برای طرفین معامله و با وصف ماده ۲۳۰ ق.م الزام خواننده به تنظیم سند رسمی انتقال بر مبنای معامله و تعهد مشروط وجاهت قانونی ندارد و با قصد و رضای طرفین و کیفیت مراعات و توافق آنها تطبیق نمی کند .

فهرست منابع:

۱. قرآن کریم، مترجم الهی قمشه ای، تهران، انتشارات باقر العلوم، چاپ نهم، ۱۳۸۶ ه.ش.
۲. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، دایره المعارف عمومی حقوقی، ۱۳۸۸ ه.ش.
۳. جمال، مصطفی، مصادر و احکام الالتزام، بیروت، منشورات الحلبي الحقوقیه، ۲۰۰۸ م.
۴. سعادت مصطفوی، سید مصطفی، ضمانت اجرای تخلف از شرط ترک فعل حقوقی، فصلنامه پژوهشی دانشگاه امام صادق، تهران، ۱۳۸۳ ه.ش، صفحه ۱۷۱ تا ۲۰۰.
۵. سیاح، احمد، ترجمه المنجد، مترجم حسن زاده آملی، دو مجلد، تهران، انتشارات اسلام، چاپ ششم، ۱۳۸۷ ه.ش.
۶. عاملی، زین الدین بن علی بن احمد (شهید ثانی)، روضه البهیة (شرح اللمعة)، جلد ۳، قم، انتشارات داوری، چاپ اول، ۱۴۱۰ ه.ق.
۷. محقق داماد، سید مصطفی، قواعد فقه بخش مدنی، ج ۲، سمت، ۱۳۸۷ ه.ش.
۸. نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، المكتبة الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۴۰۴ ه.ق.
۹. قانون مدنی ایران

فهرست مطالب:

چکیده	۲
مقدمه	۳
ضمانت اجرایی وجه التزام	۴
وجه التزام چیست؟	۵
معنای لغوی وجه التزام	۵
معنای اصطلاحی وجه التزام	۵
مباحثی پیرامون وجه التزام	۷
چگونگی وفاء به شرط در قانون	۷
شرط خیار فسخ در نکاح	۷
تعدیل وجه التزام	۹
آراء صادره از شعب دیوان عالی کشور در خصوص موضوع	۹
فهرست منابع	۱۱

